

για την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης | συνέντευξη με την Ρένα Μόλχο

Σε μια εποχή που ο ρατσιστικός λόγος, ο αντισημιτισμός και η ισλαμοφοβία κατέχουν κεντρική θέση στο δημόσιο λόγο, το ζητούμενο δεν είναι απλά να οχυρωθούμε πίσω από μια άνευρη και νομικίστικη υπεράσπιση των ατομικών δικαιωμάτων, ούτε να ξεμπερδέψουμε με μια απλή επίκληση σε ένα δήθεν ευρωπαϊκό ιδεώδες του ανθρωπισμού. Το ζητούμενο ήταν και είναι, να επιχειρήσουμε να μιλήσουμε με ειλικρίνεια για το παρελθόν και το τώρα. Να παρατηρήσουμε την πολιτική που χαράσσεται απέναντι στους εκάστοτε αδύναμους, στις μειονότητες ή απλά σε ομάδες που δεν εξυπηρετούν τις κάθε φορά επιδιώξεις της κυρίαρχης ιδεολογίας. Να δούμε την ιστορία του τόπου στον οποίο ζούμε, αφήνοντας κατά μέρος εθνικούς μύθους και άβολες πραγματικότητες. Μία απ' αυτές στην ελληνική ιστορία είναι και η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, για την οποία γνωρίζουμε λίγα και λέμε ακόμη λιγότερα. Δεν είναι τυχαίο ότι με αυτό το θέμα έχουν ασχοληθεί (εκτός από την ίδια την εβραϊκή κοινότητα) κυρίως συλλογικότητες από το χώρο της αναρχίας και της αυτονομίας, συλλογικότητες δηλαδή που έτσι κι αλλιώς κρατούν μια κριτική στάση απέναντι στην έννοια του κράτους και του πατριωτισμού. Ή δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και οι απόπειρες διδασκαλίας και μελέτης της ιστορίας των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα, χρηματοδοτούνται από την εβραϊκή κοινότητα και όχι από το ελληνικό κράτος. Λογικό βέβαια αφού το ελληνικό κράτος προτιμά να αναπαράγει μία αφήγηση, η οποία λέει ότι όλοι οι χριστιανοί Έλληνες βοήθησαν τους εβραίους Έλληνες, αφήγηση που ασφαλώς απέχει πολύ απ' την αλήθεια.

Συναντήσαμε λοιπόν την ιστορικό Ρένα Μόλχο και μιλήσαμε για την πολύ ενδιαφέρουσα (και ασφαλώς διδακτική) ιστορία της

εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, από το 1912 μέχρι και την απελευθέρωση από τους Ναζί.

η ελληνική Θεσσαλονίκη και ο Μεσοπόλεμος

Η Ρένα Μόλχο στην αρχή της κουβέντας, επιχείρησε να μας δώσει μια εικόνα για το τι συνέβαινε στην πόλη από τη στιγμή που προσαρτήθηκε στο ελληνικό κράτος μέχρι και το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η ιστορικός, μας εξήγησε ότι το 1912 από τους 156.000 κατοίκους της πόλης οι 75.000 ήταν Εβραίοι. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν φτωχοί, ζούσαν σε καλύβες και γι' αυτό το λόγο μόνο το 10% πλήρωνε την κοινοτική εισφορά. Χάρη σε αυτήν ζούσαν περίπου οι μισές εβραϊκές οικογένειες της Θεσσαλονίκης. Σε αυτό ακριβώς το γεγονός της εκτεταμένης φτώχειας, αλλά και στο ότι η πόλη είχε βιομηχανία από παλιά, πριν απ' την Αθήνα, οφείλεται και το ότι στη Θεσσαλονίκη επέλεξε ο Μπεναρόγια να εγκατασταθεί και να ιδρύσει τη Σοσιαλιστική Ομοσπονδία. Από τη στιγμή που η Θεσσαλονίκη προσαρτάται στο ελληνικό κράτος, στην πραγματικότητα λαμβάνεται και η απόφαση να «εξελληνιστεί», που σημαίνει, για

να είμαστε ακριβείς, να δημιουργηθεί μια πόλη με έναν ομογενοποιημένο πληθυσμό, ο οποίος θα εξυπηρετήσει ευκολότερα τους εθνικούς στόχους και επιδιώξεις. Σταδιακά το μουσουλμανικό στοιχείο εγκαταλείπει την πόλη, ενώ και με την έλευση των χριστιανών προσφύγων, αλλάζει όλη η πληθυσμιακή ισορροπία της περιοχής. Ο Βενιζέλος παίρνει κάποια πρώτα μέτρα εναντίον της εβραϊκής κοινότητας.

Το 1917 η μεγάλη πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης αποτελεί τη χρυσή ευκαιρία για την αλλαγή της πόλης. Το ελληνικό κράτος ορίζει μια τεράστια πυρίκαυστη ζώνη (μεγαλύτερη απ' όση ήταν στην πραγματικότητα), περνάει σε δημόσιο έλεγχο όλα τα ακίνητα (ανεξαρτήτως αν καταστράφηκαν ολοσχερώς ή έχουν μικροζημιές) που βρίσκονται σ' αυτήν και ζητά να πλειοδοτήσουν οι κάτοικοι για να τα αγοράσουν. Τα περισσότερα μέλη της εβραϊκής κοινότητας είναι φτωχά, ενώ τίτλοι ιδιοκτησίας για τις καλύβες δεν υπήρχαν. Έτσι το κέντρο πλέον «εξελληνίζεται» (σύμφωνα πάντα με τον ορισμό και το περιεχόμενο που θέλει να δώσει στον εαυτό του το ελληνικό κράτος).

Η απόφαση ότι η εβραϊκή κοινότητα «χαλάει» την Θεσσαλονίκη που έχει φανταστεί η νέα εθνική αφήγηση, οδηγεί πλέον σε άρθρα, δημοσιεύματα και κινήσεις ανοιχτά εχθρικές προς τους εβραίους. Η εφημερίδα Μακεδονία στοχοποιεί και δαιμονοποιεί την εβραϊκή κοινότητα. Το 1927 ιδρύεται η εθνικιστική ομάδα 3Ε, η οποία και θα προχωρήσει το 1931 στον εμπρησμό του Κάμπελ, μιας μικρής εβραϊκής συνοικίας. Η πράξη αυτή είναι ενδεικτική του κλίματος που επικρατεί και επίσης υπαινίσσεται όσα πρόκειται να ακολουθήσουν από το χριστιανικό στοιχείο της πόλης. Οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης θα αντιμετωπίζουν την εχθρότητα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, με μεγαλύτερη ή μικρότερη ένταση, μέχρι και την έναρξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Τότε πια, οι Ναζί σε συνεργασία με κομμάτια του ντόπιου πληθυσμού και με την ανοχή (ή το μούδιασμα) ενός άλλου κομματιού, θα αναλάβουν το έργο της οργάνωσης της εκτόπισης και εξόντωσης των εβραίων και της λεηλασίας των περιουσιών τους.

[περνώντας με το ποντίκι πάνω από το χάρτη εμφανίζονται σημαντικές ημερομηνίες και συνοπτικά, μερικά στοιχεία, που αφορούν την ιστορία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης από το 1912 μέχρι και 1944 . Τα στοιχεία τόσο για το γράφημα, όσο και για την παραπάνω συνοπτική αφήγηση της περιόδου, πάρθηκαν από τις απαντήσεις που μας έδωσε η Ρένα Μόλχο]

[edge_animation id="3"]

[προτιμάμε να μην παρουσιάσουμε τη συνέντευξη με την κλασική μορφή των ερωτήσεων απαντήσεων αλλά με μια δομή που θα εξυπηρετήσει καλύτερα – κατά τη γνώμη μας – τις ανάγκες της αφήγησης]

Η καταγραφή και η αρχή της εξόντωσης των Εβραίων της Θεσσαλονίκης | Πλατεία Ελευθερίας – Ιούλιος 1942.

«Μέχρι τον Ιούνιο του 1942 δεν έχουν ληφθεί αντισημιτικά μέτρα, απλώς ο διαχωρισμός είναι πιο έντονος απέναντι στους Εβραίους. Αυτό γίνεται, γιατί προσπαθούν πρώτα να λεηλατήσουν την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Αυτό ήταν παντού το σχέδιο των Γερμανών. Παντού έγινε πρώτα η λεηλασία. Έχουμε γράμματα που απευθύνονται στην εφορία, στο δημόσιο ταμείο και ζητούν ξεχωριστές καταστάσεις για τους Εβραίους, προκειμένου να δούν ποιοι είναι οι πλούσιοι. Ευτυχώς, στην εφορία δεν υπάρχουν ξεχωριστές καταστάσεις και έτσι δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν. Στις 11 Ιουλίου έχουν ήδη μαζέψει τα δικά τους στοιχεία με διάφορους τρόπους, αφού στο μεταξύ έχουν κλέψει τα αρχεία της κοινότητας τα οποία και μελετάνε. Στα αρχεία της κοινότητας μπορούν να κρίνουν ποιοι Εβραίοι είναι εύποροι, βλέποντας ποιοι πληρώνουν κοινοτική εισφορά, διότι η κοινοτική εισφορά είναι το 10% επί της φορολογίας. Δηλαδή αν πληρώνει

κάποιος 1000 ευρώ φόρο πρέπει να δώσει 100 ευρώ στην κοινότητα. Προσπαθούν λοιπόν να βγάλουν άκρη από αυτές τις λίστες. Όταν τελειώνουν και έχουν όλα τα ντοκουμέντα στα χέρια τους και έχουν επιθεωρήσει με άλλους τρόπους και έχουν επεκτείνει την προπαγάνδα τους στον ελληνικό πληθυσμό, δημοσιεύουν μια διαταγή στην Απογευματινή, την οποία δε γνωρίζει ούτε καν ο διορισμένος πρόεδρος της κοινότητας. **Όλοι οι Εβραίοι άντρες από 15 έως 45 χρονών πρέπει να συγκεντρωθούν στην πλατεία Ελευθερίας για να καταγραφούν οι αρχηγοί των οικογενειών και τελικά να αποσταλούν σε καταναγκαστικά έργα.** Αυτό γίνεται στην πλατεία Ελευθερίας από τις 8 το πρωί ως τις 3 το μεσημέρι, ένα Σάββατο μέσα στον Ιούλη, που ο ήλιος και η ζέστη είναι αφόρητη. Δεν τους επιτρέπουν να σκεπάσουν τα κεφάλια τους. Αν πάει κανείς να βάλει κάτι στο κεφάλι του, για παράδειγμα μια εφημερίδα, στέλνουν τα σκυλιά να τον ρίξουν κάτω. Τους υποχρεώνουν να κάνουν γυμναστικές ασκήσεις. Όλα αυτά με την περιφρούρηση της Ελληνικής Αστυνομίας. Διοικητής της Μακεδονίας είναι ο γνωστός δοσίλογος Β. Συμωνίδης και η Ελλάδα έχει δοσιλογική κυβέρνηση, γεγονός που δεν έχει παραδεχτεί ως σήμερα. Άλλωστε, οι δοσίλογοι πρωθυπουργοί είναι και οι μόνοι δοσίλογοι που έχουν δικαστεί και καταδικαστεί. Γιατί όλοι οι άλλοι πήραν θέσεις εξουσίας μετά τον Εμφύλιο.

Στην πλατεία Ελευθερίας λοιπόν, έχουν στηθεί τραπέζια όπου οι Εβραίοι άντρες καταγράφονται και παίρνουν έναν αριθμό, ο οποίος δίδεται από δημοτικούς υπαλλήλους. Δεν παραβλέπουν ούτε έναν Εβραίο, τους καταγράφουν όλους. Είναι εκεί που είναι σήμερα η Alpha Bank και πρωτύτερα η Ιονική τράπεζα για όποιον ξέρει τη Θεσσαλονίκη. Τώρα, μιλώντας με αυτόπτες μάρτυρες Χριστιανούς, στα πλαίσια ενός προγράμματος συνεντεύξεων αυτόπτων μαρτύρων που είδαν την εκτόπιση και τη λεηλασία των Εβραίων, σε όλη την Ελλάδα*, μου λένε ότι **«καθόμασταν μουδιασμένοι και βλέπαμε και δεν αντιδρούσαμε».** Αυτό λένε οι καλόπιστοι. **«Είχαμε αποσβολωθεί, δε μπορούσαμε να κάνουμε τίποτε».** Κανένας από τους παθητικούς παρατηρητές δεν αντέδρασε, δεν διαμαρτυρήθηκε. Ο Μέρτεν, ο οποίος βρισκόταν εκεί, παρόλο που ο ίδιος ισχυρίζεται το αντίθετο, ήταν ο

αξιωματικός, υπεύθυνος για την πόλη της Θεσσαλονίκης και ανήκε στη Βέρμαχτ. Αυτός υπέγραφε όλες τις εντολές και η συνεργασία μεταξύ Γκεστάπο και Βέρμαχτ είναι τώρα πλέον τεκμηριωμένη, πολυγραμμική και πολυδημοσιευμένη, δεν υπάρχει αμφιβολία. Ο Μέρτεν φιλοξενούνταν από μια οικογένεια ευπόρων Χριστιανών στο σπίτι τους. Αυτοί ήταν οι μόνοι που διαμαρτυρήθηκαν στον Μέρτεν, γιατί υπήρχαν τόσες πολλές λιποθυμίες ανθρώπων κάτω από τον καυτό ήλιο, που ο Ερυθρός Σταυρός πηγαινοερχόταν συνέχεια. Και μετά τη δεύτερη μέρα της απογραφής (σημειώστε ότι η πρώτη έγινε στην Εβραϊκή αργία του Σαββάτου στις 11 Ιουλίου του '42), τη Δευτέρα, τα μέτρα ήταν πολύ πιο ήπια, δηλαδή δεν τους βασάνιζαν δημοσίως. Γιατί την πρώτη μέρα όχι μόνο τους εξευτέλιζαν και τους ταπείνωναν, αλλά είχαν συγκεντρωθεί όλοι οι Γερμανοί και οι Γερμανίδες στα κτίρια, γύρω από την πλατεία Ελευθερίας που ήταν το μέγαρο Στάιν και άλλα κτίρια πολύ σημαντικά στην πόλη της Θεσσαλονίκης και κάθε φορά που ένας Εβραίος έπεφτε ξερός, χειροκροτούσαν. Αυτός είναι άλλος ένας λόγος που οι Χριστιανοί παρατηρητές, δεν καταλάβαιναν τι γίνεται εκεί πέρα. Δεν πίστευαν ποτέ ότι αυτό θα γίνει. Μπορεί να το άκουγαν για την Πολωνία ή για άλλες χώρες στην Ευρώπη, για την Ελλάδα όμως δεν το πίστευαν. **Γιατί αυτές ήταν οι διαβεβαιώσεις των Γερμανών και της δοσιλογικής κυβέρνησης του Τσολάκογλου, που έλεγε ότι οι Εβραίοι είναι πατριώτες. «Δε θα ληφθεί κανένα μέτρο εναντίων τους». Ότι δήθεν οι υπόλοιποι Εβραίοι της Ευρώπης δεν ήταν πατριώτες ενώ οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ήταν.**

Από κει και πέρα άρχισαν καταγιγιστικά μέτρα εναντίον των Εβραίων. Αυτοί που είχαν συγκεντρωθεί και καταγράφηκαν ήταν 9000 άτομα (η δημογραφική νόρμα είναι επί πέντε, αρχηγοί οικογενειών). **Τους 3000 τους πήραν αμέσως σε καταναγκαστικά έργα σε 12 διαφορετικά σημεία γύρω από τη Θεσσαλονίκη, δηλαδή σε κάτεργα.** Για να πάνε εκεί εξετάστηκαν από Έλληνες γιατρούς, συνοδεύτηκαν από την Ελληνική Αστυνομία και από Έλληνες αξιωματικούς και μηχανικούς. Όταν πήγαν εκεί και μετά από 1,5 μήνα άρχισαν να πεθαίνει το 12%. Οι συνθήκες ήταν τρομερές. Τους δίνανε να φάνε 400 θερμίδες την ημέρα και τους

είχαν να δουλεύουν επί 12 ώρες. Δεν είχαν που να κοιμηθούνε, κοιμόνταν στο πάτωμα σε ορυχεία. Δεν υπήρχαν ούτε φάρμακα, ούτε γιατροί. Μέχρι που άρχισαν να πεθαίνουν και τότε κάλεσαν Εβραίους γιατρούς και τους πήραν δια της βίας για να περιθάψουν αυτούς που πέθαιναν. Στην κοινότητα έγινε ξεσηκωμός. 12% μέσα σε 2 μήνες είναι πολύ υψηλό το ποσοστό, νέοι άντρες μέχρι 45 χρονών. Και τότε σκέφτηκαν στην κοινότητα, ορισμένοι παλιοί κοινοτικοί ηγέτες, ότι ίσως ένας τρόπος ήταν να εξαγοράσουν μέσω του νομικού συμβούλου της κοινότητας, που λεγόταν Γιομτώβ Γιακοέλ, τους εργάτες που είχαν πάει στα καταναγκαστικά έργα, με έλληνες ειδικευμένους εργάτες στην οδοποιία και σε τέτοια έργα, γιατί εκτός των άλλων οι Εβραίοι ήταν και άμαθοι σ' αυτά. Οι ειδικευμένοι εργάτες θα πληρώνονταν με το ποσό της εξαγοράς και έτσι κι αλλιώς όπου πήγαν Χριστιανοί εργάτες πληρώνονταν. Μόνο οι Εβραίοι ήταν δούλοι εργάτες. Πράγματι λοιπόν, έγινε μια διαπραγμάτευση με τον εργολάβο που λεγόταν Μίλερ και τον Γιομτώβ Γιακοέλ, και θα χρειάζονταν 2 δισεκατομμύρια για να γίνει αυτή εξαγορά και να απελευθερωθούν οι Εβραίοι εργάτες».

Το εβραϊκό νεκροταφείο

Οι εκτοπίσεις και η εξόντωση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης

«Από τη στιγμή που καταστρέφεται το νεκροταφείο, στις 6 Δεκεμβρίου του '42, κλιμακώνονται όλα τα άλλα μέτρα εναντίων των Εβραίων. Πρώτα απ' όλα, στις 3 Φεβρουαρίου έρχεται η επιτροπή Ρόζενμπεργκ, η οποία θα οργάνωνε τις εκτοπίσεις. Οι

απεσταλμένοι του Άιχμαν ήταν ο Dieter Wisliceny και ο Alois Brunner, ο οποίος κρυβόταν μέχρι πρόσφατα στη Συρία και τώρα πέθανε. **Δίνεται εντολή ότι από 25 Φεβρουαρίου πρέπει να διαγραφούν οι Εβραίοι από όλους τους συλλόγους της πόλης.** Αυτή η διάταξη έχει μεγάλη σημασία και φτάνει μέχρι την απελευθέρωση. Δίδονται καταγιγιστικές εντολές στην κοινότητα. Πρώτα απ' όλα τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας οφείλουν σε ειδικές φόρμες να καταγράψουν τα περιουσιακά τους στοιχεία με το δρόμο όπου μένουν. **Από 1η Μαρτίου οφείλουν να περιοριστούν σε ορισμένες περιοχές της Θεσσαλονίκης, δηλαδή τους μαντρώνουν.** Δεδομένου ότι στην ιστορία της πόλης, όπως και σε όλες τις ελληνικές πόλεις, όπου υπήρχαν εβραϊκές κοινότητες που δεν είχαν πέσει κάτω από καθολική ή ιταλική κατοχή, δεν υπήρχαν γκέτο. Η έννοια της ξεχωριστής συνοικίας για τους Εβραίους δεν υπήρχε. Στη Θεσσαλονίκη δημιουργούνται 5 γκέτο, τα οποία περιφρουρούνται. Το ένα από αυτά, είναι από την οδό 25η Μαρτίου μέχρι την οδό Εθνικής Αμύνης έξω ακριβώς από το Πανεπιστήμιο, και είναι σχεδόν η μισή πόλη.

Περιορίζονται λοιπόν οι Εβραίοι στα γκέτο. **Έχουν συγκεκριμένες ώρες κυκλοφορίας μόνον** και στις 15 Μαρτίου, αρχίζουν οι αποστολές και οι εκτοπίσεις. Παίρνουν κάθε φορά 2.800 άτομα, με τα πόδια, από τη Δυτική Θεσσαλονίκη (δηλαδή περιοχή 25η Μαρτίου), όπου υπήρχαν πολλές εβραϊκές συνοικίες και πάνε μέχρι την Ανατολική Θεσσαλονίκη που είναι ο παλιός σταθμός. Οι πολίτες της Θεσσαλονίκης βλέπουν τους Εβραίους σε κακή κατάσταση. Βλέπουν τους γέρους να τους μεταφέρουν με καροτσάκια οικοδομικής χρήσης, γιατί δεν μπορούν να κάνουν οι γέροι τέτοιες πορείες, και δεν μπορούν να κάνουν τίποτα. Οι Γερμανοί και η ελληνική αστυνομία είναι εκεί με μαστίγια και ρόπαλα και τους απειλούν όλους. **Δε μπορεί κανείς να κάνει τίποτα. Υπήρχαν ορισμένοι κομμουνιστές και υπάρχουν ορισμένες ιστορίες από έλληνες πολίτες, οι οποίοι απέσπασαν από την πομπή Εβραίους,** Για παράδειγμα, ένας κομμουνιστής που ήταν ερωτευμένος με μια Εβραιοπούλα, πήγε με έναν σύντροφο του και την απέσπασαν από την πομπή, αλλά αυτά είναι σπάνιες περιπτώσεις. **Εκτοπίστηκαν σε 19 αποστολές, από τις 15 Μαρτίου**

ως τις 10 Αυγούστου, όλοι σχεδόν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης. Μιλάμε για 46.000 άτομα. Από αυτά, οι 37.000 μικρά παιδιά, γέροι, ανίκανοι προς εργασία, εκτελέστηκαν πριν κατεβούν ακόμη στο στρατόπεδο. Σε φορτηγά με δηλητηριώδη αέρια. Ακόμα δεν είχαν λειτουργήσει οι θάλαμοι αερίων. Οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους, πήγαν πρώτα στο Άουσβιτς και τους χρησιμοποίησαν και κει για καταναγκαστική εργασία ή παράλογη εργασία, αρκεί για να τους εξοντώσουν δηλαδή, μέσα από την πείνα και την εργασία. Εξοντώθηκαν οι περισσότεροι. Έχουμε μαρτυρίες του Πρίμο Λέβι, έχουμε μαρτυρίες από Εβραίους επιζήσαντες κλπ. Και μετά στο Μπικενάου είχαν χτιστεί θάλαμοι αερίων, όπου τους πήγαιναν και τους δηλητηρίαζαν και τους έθαβαν σε ομαδικούς τάφους. Επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη μόνο το 4% αυτών των ατόμων. Από τους 46.000 δηλαδή, επιστρέφουν περίπου 1.900 Εβραίοι. Απ' αυτούς βέβαια μόνο 600 είναι από τα στρατόπεδα. Οι υπόλοιποι έχουν κρυφτεί, έχουν πάει στην Αντίσταση, είτε ως κρυμμένοι, είτε ως μάχιμοι στην Αντίσταση, που μόλις άρχιζε να οργανώνεται στο τέλος του '42 στην περιοχή της Μακεδονίας και εν γένει στην Ελλάδα. Κάποιοι έχουν πάει στην Παλαιστίνη, όπου υπήρχε και η ελληνική κυβέρνηση στην εξορία άλλωστε. Αυτοί είναι οι υπόλοιποι 1350 που επιστρέφουν».

Οι εβραϊκές περιουσίες